

Sygn. akt II UK 86/15

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 3 marca 2016 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Beata Gudowska (przewodniczący)

SSN Jolanta Frańczak

SSN Romualda Spyt (sprawozdawca)

w sprawie z wniosku A. K. i B. K.
przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych
o zwrot składek na ubezpieczenie społeczne,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy, Ubezpieczeń
Społecznych i Spraw Publicznych w dniu 3 marca 2016 r.,
skargi kasacyjnej A.K. od wyroku Sądu Apelacyjnego
z dnia 22 listopada 2013 r.,

**uchyla zaskarżony wyrok w odniesieniu do roszczenia
zgłoszonego przez A. K. i sprawę przekazuje Sądowi
Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania w tym zakresie i
orzeczenia o kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Zakład Ubezpieczeń Społecznych decyzją z dnia 13 czerwca 2012 r. i
decyzją z dnia 13 czerwca 2012 r. odmówił odpowiednio A. K. i B. K. –
spadkobiercom P. K. zwrotu nienależnie opłaconych składek na Fundusz

Ubezpieczeń Społecznych, Fundusz Ubezpieczeń Zdrowotnych, Fundusz Pracy i Fundusz Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych za okres od stycznia 1999 r. do kwietnia 2002 r. z powodu ich przedawnienia.

W wyniku odwołania wnioskodawczyń Sąd Okręgowy w G. wyrokiem z dnia 4 grudnia 2012 r. zmienił zaskarżone decyzje i zobowiązał Zakład Ubezpieczeń Społecznych do zwrotu nienależnie opłaconych składek na wskazane wyżej Fundusze za okres od 17 marca 1999 r. do 30 kwietnia 2002 r.

Sąd Okręgowy ustalił, że uznany za zmarłego P. K. był synem wnioskodawczynie B. K. i bratem wnioskodawczynie A. K. W dniu 16 marca 1999 r. P. K. zaginął. Wcześniej prowadził działalność gospodarczą C. S.C. Po jego zaginięciu, z uwagi na kierowane na adres firmy pisemne upomnienia, po konsultacji z pracownikami organu rentowego, wnioskodawczynie B. K. nadal opłacała w imieniu syna składki na ubezpieczenia społeczne.

Dnia 10 marca 2010 r. B. K. złożyła wniosek o uznanie P. K. za zmarłego. Postanowieniem z dnia 16 czerwca 2011 r. Sąd Rejonowy w W. uznał P. K. za zmarłego i oznaczył chwilę jego śmierci na dzień 16 marca 1999 r., godz. 24⁰⁰. Postanowienie to uprawomocniło się dnia 8 lipca 2011 r.

Dysponując tym postanowieniem, wnioskodawczynie B. K. złożyła w dniu 29 września 2011 r. wniosek o stwierdzenie nabycia spadku po zmarłym P. K. Postanowieniem z dnia 20 października 2011 r. Sąd Rejonowy w W. stwierdził, że spadek po P. K., zmarłym dnia 16 marca 1999 r. na podstawie ustawy nabyły: matka B. K. w części 3/8 spadku - wprost i siostra A. w części 5/8 spadku - wprost. Postanowienie to uprawomocniło się 11 listopada 2011 r.

Pismem z dnia 10 kwietnia 2012 r. B. K. wystąpiła o zwrot składek po zmarłym synu P. K. Decyzją z dnia 8 maja 2012 r. organ wydał decyzję odmowną z powodu braku aktu poświadczenia dziedziczenia. W dniu 14 maja 2012 r. wnioskodawczynie B. K. i A. K. ponownie wystąpiły o zwrot składek, dołączając odpis prawomocnego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku po zmarłym P. K. Zaskarżonymi w niniejszej sprawie decyzjami z dnia 13 czerwca 2012 r. organ rentowy odmówił wnioskodawczynom zwrotu składek po zmarłym P. K. za okres od stycznia 1999 r. do kwietnia 2002 r. z powodu przedawnienia prawa do ich zwrotu. Organ rentowy dokonał zwrotu składek za okres od maja 2002 r. do grudnia 2008 r.

– stosownie do udziału w spadku – na rzecz wnioskodawczym B. K. w kwocie 21.237,01 zł oraz na rzecz A. K. w kwocie 35.394,95 zł.

Sąd pierwszej instancji, przywołując treść art. 24 ust. 6g ustawy z dnia 17 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2015 r., poz. 121 ze zm.) oraz art. 29 § 1 k.c., wskazał, że w rozpatrywanej sprawie o dacie zgłoszenia wniosku o zwrot składek po zmarłym P. K. nie zadecydowała wola wnioskodawczyń lub ich niestaranność, lecz obiektywnie istniejące okoliczności. W jego ocenie, w szczególnej sytuacji, jaką stanowi przypadek ubiegania się o zwrot nienależnie pobranych składek za osobę, która uznana została za zmarłą zgodnie z regułami wynikającymi z art. 29 § 1 k.c., nie można przepisów art. 24 ust. 6h pkt. 2 i 3 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych, odnoszących się do zagadnienia wstępnego oraz śmierci spadkodawcy, wyklądać zgodnie z ich dosłownym brzmieniem.

W wyniku apelacji organu rentowego od powyższego wyroku Sąd Apelacyjny wyrokiem z dnia 22 listopada 2013 r. zmienił zaskarżony wyrok i oddalił odwołania.

W uzasadnieniu Sąd Apelacyjny stwierdził, że przedmiotem sporu nie było uznanie składek za nienależnie opłacone, a jedynie ocena, czy składki za sporny okres uległy przedawnieniu. Sąd Apelacyjny, przy uwzględnieniu najdłuższego (10-letniego) z obowiązujących na gruncie ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych terminów przedawnienia nienależnie opłaconych składek, odpowiedział twierdząco na to pytanie. Podkreślił, że w stosunku do składek od 17 stycznia 1999 r. do 30 kwietnia 2002 r. nie zaszła żadna z przesłanek zawieszenia biegu terminu przedawnienia, wymienionych w art. 24 ust. 6h pkt 1-4 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych, bowiem wszczęcie postępowania o zwrot składek z istoty nie może odnieść skutku do składek, których termin przedawnienia już upłynął (art. 24 ust. 6h pkt 1). Na dzień złożenia wniosku przez wnioskodawczynie wydanie decyzji w sprawie nie było uzależnione od rozstrzygnięcia zagadnienia wstępnego przez inny organ lub sąd, gdyż postępowania o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie nabycia spadku były już zakończone; upłynęły 2 lata od śmierci spadkodawcy; Zakład Ubezpieczeń Społecznych nie wydał decyzji stwierdzającej brak obowiązku podlegania ubezpieczeniom społecznym.

Sąd Apelacyjny podkreślił także, że w orzecznictwie sądowym utrwalilo się stanowisko o autonomii przepisów ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych wobec przepisów Kodeksu cywilnego, przemawiające za niemożliwością stosowania wynikających z niego regulacji dotyczących przedawnienia.

Wyrok ten został zaskarżony skargami kasacyjnymi przez obie wnioskodawczynie, które zarzuciły naruszenie prawa materialnego: błędną wykładnię art. 24 ust. 6g ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych, przez uznanie, że przepis ten podlega jedynie wykładni językowej, bez odniesienia do wykładni celowościowej, zasady racjonalności ustawodawcy i spójności systemu prawa w Polsce, czego efektem była odmowa zwrotu nienależnie opłaconych składek z powodu ich przedawnienia; błędną wykładnię art. 24 ust. 6h pkt 2 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych, przez przyjęcie, że odnosi się on jedynie do sytuacji, gdy na dzień złożenia wniosku wydanie decyzji w sprawie było uzależnione od rozstrzygnięcia zagadnienia wstępnego przez inny organ lub sąd i wykluczenie z zakresu jego normowania sytuacji, gdy postępowanie w celu rozstrzygnięcia zagadnienia wstępnego zostało zakończone przed złożeniem wniosku o zwrot składek; błędną wykładnię art. 24 ust. 6h pkt 3 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych, przez uznanie, że w każdym przypadku zawieszenie okresu przedawnienia nie może trwać dłużej niż 2 lata od śmierci spadkodawcy; błędną wykładnię art. 24 ust. 6h ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych, przez uznanie, że przepis ten podlega jedynie wykładni językowej, bez odniesienia do wykładni celowościowej, zasady racjonalności ustawodawcy i spójności systemu prawa w Polsce, czego efektem było uznanie, że stanowi on zamknięty katalog przesłanek zawieszenia biegu terminu przedawnienia nienależnie opłaconych składek, którego żadnego punktu nie da się odnieść do przypadku opłacania składek za osobę, która została uznana za zmarłą z datą wsteczną; naruszenie art. 121 pkt 4 k.c., przez jego niezastosowanie, mimo że w ustalonym stanie faktycznym istniała konieczność jego zastosowania; naruszenie art. 64 Konstytucji RP, przez nieznajdujące uzasadnienia naruszenie prawa własności i prawa dziedziczenia wnioskodawczyń; naruszenie art. 2 Konstytucji RP, przez podjęcie rozstrzygnięcia naruszającego zasadę demokratycznego państwa prawa i sprawiedliwości społecznej; naruszenie art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, przez podjęcie

rozstrzygnięcia naruszającego zasadę sprawiedliwego orzekania.

Skarżące zarzuciły także naruszenia art. 328 § 2 k.p.c., przez niewyjaśnienie podstawy prawnej zaskarżonego wyroku.

W odpowiedzi na skargi kasacyjne organ rentowy wniósł o wydanie postanowienia o odmowie przyjęcia ich do rozpoznania, ewentualnie o ich oddalenie i zasądzenie od wnioskodawczyń na swoją rzecz kosztów postępowania kasacyjnego według norm przepisanych.

Skarga kasacyjna B. K. została odrzucona postanowieniem Sądu Apelacyjnego z dnia 8 października 2014 r.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Nie jest uzasadniony zarzut naruszenia art. 328 § 2 k.p.c., przez niewyjaśnienie podstawy prawnej zaskarżonego wyroku. Zarzut naruszenia art. 328 § 2 k.p.c. (powinno być w związku z art. 391 § 1 k.p.c.) może być usprawiedliwiony tylko w tych wyjątkowych okolicznościach, w których treść uzasadnienia orzeczenia Sądu drugiej instancji uniemożliwia całkowicie dokonanie oceny toku wyводу, który doprowadził do wydania orzeczenia lub w przypadku zastosowania prawa materialnego do niedostatecznie jasno ustalonego stanu faktycznego (por. między innymi wyroki: z dnia 27 czerwca 2001 r., II UKN 446/00, OSNP 2003 nr 7, poz. 182; z dnia 5 września 2001 r., I PKN 615/00, OSNP 2003 nr 15, poz. 352 oraz z dnia 24 lutego 2006 r., II CSK 136/05, LEX nr 2009730; z dnia 18 marca 2003 r., IV CKN 1862/00, LEX nr 109420, a także postanowienia z dnia 20 lutego 2003 r., II CKN 1138/00, LEX nr 78271 oraz z dnia 5 kwietnia 2002 r., II CKN 1368/00, LEX nr 54382). Tego zaś Sądowi drugiej instancji nie można zarzucić, bowiem w uzasadnieniu wyroku wskazał przepisy prawa materialnego, na podstawie których uznał, że roszczenie wnioskodawczynie uległo przedawnieniu. Natomiast błędna ich wykładnia i/lub niewłaściwe zastosowanie może być wyłącznie przedmiotem zarzutu naruszenia prawa materialnego.

Rację ma Sąd Apelacyjny, że w orzecznictwie Sądu Najwyższego utrwaliło się stanowisko o autonomii przepisów ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych wobec przepisów Kodeksu cywilnego. Podkreśla się w nim, że przepisy prawa

ubezpieczeń społecznych nie zawierają również odpowiednika art. 300 k.p., zezwalającego na odpowiednie stosowanie przepisów Kodeksu cywilnego do stosunku pracy w sprawach nieuregulowanych przepisami prawa pracy wówczas, gdy nie są one sprzeczne z zasadami prawa pracy. Regulacja ta ma charakter szczególny i nie może być stosowana w drodze analogii do stosunków ubezpieczeniowych, które - w odróżnieniu od stosunków pracy - nie są regulowane przepisami prawa prywatnego. Oznacza to, że przepisy prawa cywilnego mogą być wprost stosowane w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych wyłącznie w wypadku wyraźnego odesłania do nich przez normę prawa ubezpieczeń społecznych, np. art. 84 ust. 1 i 8c, art. 85 ust. 1 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych (por. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 21 października 2008 r., II UK 71/08, LEX nr 519959; z dnia 14 grudnia 2005 r., III UK 120/05, OSNP 2006 nr 21-22, poz. 338; z dnia 23 października 2006 r., I UK 128/06, OSNP 2007 nr 23-24, poz. 359; z dnia 29 października 1997 r., II UKN 311/97, OSNAPIUS 1998 nr 15, poz. 465; z dnia 12 stycznia 2000 r., II UKN 293/99, OSNAPIUS 2001 nr 9, poz. 231; z dnia 19 czerwca 1986 r., II URN 96/86, Służba Pracownicza 1987 nr 3; z dnia 26 maja 1999 r., II UKN 669/98, OSNAPIUS 2000 nr 15, poz. 597).

Nie ma zatem usprawiedliwionej podstawy zarzut niezastosowania przez Sąd drugiej instancji art. 121 pkt 4 k.c.

Uzasadnione są natomiast zarzuty dotyczące naruszenia art. 24 ust. 6h pkt 2 i 3 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych, a w rezultacie także art. 24 ust. 6g pkt 2 tej ustawy.

Orzeczenie uznające daną osobę za zmarłą (art. 29 § 1 k.c.) stwarza taki stan prawny, jaki powstaje w razie śmierci osoby fizycznej. W szczególności następuje otwarcie spadku i przejście praw i obowiązków majątkowych zmarłego na spadkobierców (art. 922 § 1, art. 924 k.c.). Postanowienie o uznaniu za zmarłego ma charakter konstytutywny ze skutkiem wstecznym (*ex tunc*), działa zatem wstecz od chwili określonej w nim jako chwila śmierci osoby uznanej za zmarłą (por. np. S. Grzybowski (w:) System Prawa Cywilnego, Tom I, Część ogólna, red. S. Grzybowski, Ossolineum 1985, Tom I, s. 314-318; K. Piasecki, Kodeks cywilny, Księga pierwsza, Część ogólna, Kraków 2003, s. 201; S. Dmowski, S. Rudnicki, Komentarz do Kodeksu cywilnego, Księga pierwsza, Część ogólna,

Warszawa 2004, s. 121-123). Retroaktywne skutki prawne uznania za zmarłego nadają zatem składkom status nienależnie opłaconych od dnia następnego po dniu oznaczonym jako dzień śmierci ubezpieczonego (a nie od dnia uprawomocnienia się postanowienia o uznaniu za zmarłego) oraz mają wpływ na bieg terminu przedawnienia roszczeń jego spadkobierców o zwrot tych składek.

Zgodnie z art. 24 ust. 6g pkt 3 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych, bieg terminu przedawnienia roszczenia o zwrot składek ulega zwieszeniu od dnia śmierci spadkodawcy do dnia uprawomocnienia się postanowienia sądu o stwierdzeniu nabycia spadku albo zarejestrowania aktu poświadczenia dziedziczenia, nie dłużej jednak niż do dnia, w którym upłynęły 2 lata od śmierci spadkodawcy. Wynikający z tego przepisu stan zawieszenia biegu terminu przedawnienia trwa maksymalnie przez dwa lata od dnia śmierci spadkodawcy oznaczonej w postanowieniu o uznaniu za zmarłego, bowiem w tym szczególnym przypadku kwestię przedawnienia ocenia się nie z perspektywy uprawomocnienia się orzeczenia sądowego, ale z punktu widzenia jego retroaktywnych skutków prawnych.

W przedmiotowej sprawie oznacza to, że od 17 marca 1999 r. bieg terminu przedawnienia każdej opłaconej składki ulegał zawieszeniu od dnia jej opłacenia do 17 marca 2001 r., co powodowało odpowiednie wydłużenie terminu przedawnienia poszczególnych składek.

Z kolei, stosownie do art. 24 ust. 6h ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych, bieg terminu przedawnienia nienależnie opłaconych składek ulega zawieszeniu: w przypadku wydania przez Zakład decyzji w sprawie nienależnie opłaconych składek - od dnia wszczęcia postępowania do dnia, w którym decyzja stała się prawomocna (pkt 1); jeżeli wydanie decyzji w sprawie nienależnie opłaconych składek jest uzależnione od rozstrzygnięcia zagadnienia wstępnego przez inny organ lub sąd - do dnia, w którym decyzja innego organu stała się ostateczna lub orzeczenie sądu uprawomocniło się, nie dłużej jednak niż na okres 2 lat (pkt 2). Zakresy obu przytoczonych normują odrębne zagadnienia. Pierwsza z nich dotyczy postępowania o zwrot składek - od dnia złożenia wniosku o zwrot składek do uprawomocnienia się decyzji, druga zaś wszczęcia postępowania rozstrzygającego zagadnienie wstępne (prejudycjalne). Nie można przyjąć, że pkt 2

art. 24 ust. 6h jest uzupełnieniem treści zawartej w pkt 1 tego artykułu, w takim znaczeniu, że zagadnienie wstępne to wyłącznie zagadnienie rozstrzygane w trakcie trwającego postępowania o zwrot nienależnie opłaconych składek, skoro dla zawieszenia biegu terminu przedawnienia w tym postępowaniu rozstrzygnięcie zagadnienia prejudycjalnego jest obojętne (zawieszenie i tak trwa - od wszczęcia postępowania o zwrot składek do jego prawomocnego zakończenia). Ustawodawca co prawda nawiązał do zwrotu użytego w art. 97 § 1 pkt 2 k.p.a. (organ administracji publicznej zawiesza postępowanie, gdy rozpatrzenie sprawy i wydanie decyzji zależy od uprzedniego rozstrzygnięcia zagadnienia wstępnego przez inny organ lub sąd), ale jedynie celem wskazania, że chodzi o takie rozstrzygnięcia, bez których nie jest możliwe rozpatrzenie sprawy o zwrot składek. Za takim stanowiskiem przemawia także i to, że gdyby oba przypadki wymienione w art. 24 ust. 6h - z pkt 1 i 2 dotyczyły tego samego postępowania, tj. postępowania o zwrot składek, to ustawodawca posłużyłby się w pkt 1 zwrotem „z zastrzeżeniem pkt 2” albo skonstruował je na zasadzie alternatywy rozłącznej określającej odrębne zasady zwieszania biegu terminu przedawnienia w sprawie o zwrot składek w zależności od tego, czy w jego trakcie doszło do obligatoryjnego zawieszenia postępowania administracyjnego na podstawie art. 97 § 1 pkt 2 k.p.a. W rezultacie art. 24 ust. 6h pkt 2 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych ma zastosowanie w przypadku, gdy wszczęcie postępowania w kwestii wstępnej poprzedza wszczęcie postępowania o zwrot składek.

Za zagadnienie wstępne, od którego było uzależnione wydanie decyzji w niniejszej sprawie (w sprawie nienależnie opłaconych składek), uznać należy kwestie związane z uznaniem P. K. za zmarłego (w tym określenie daty jego śmierci), przesądzające o wykluczeniu okresu przypadającego po jego śmierci (od 17 marca 1999 r.) z okresu podlegania ubezpieczeniom społecznym i uznaniu składek opłaconych za ten okres za nienależnie opłacone. Skoro wniosek o uznanie P. K. za zmarłego złożony został 10 marca 2010 r., to od tego dnia ponownie uległ zawieszeniu bieg terminu przedawnienia roszczenia o zwrot składek.

W konkluzji, konieczność realizowania przez wnioskodawczynię wymagań prawnych implikujących możliwość wystąpienia o zwrot składek nie zamknęło im

drogi do realizowania swoich uprawnień (nie pozbawiło ochrony prawnej). Z tego względu nie mają znaczenia zarzuty powołujące się na naruszenie przepisów Konstytucji RP.

Zastosowanie powyżej przedstawionych reguł wymaga ustalenia terminu przedawnienia roszczenia o zwrot poszczególnych składek opłaconych w spornym okresie, z uwzględnieniem art. 27 ust. 3 pkt 2 ustawy dnia 16 września 2011 r. o redukcji niektórych obowiązków obywateli i przedsiębiorców (Dz.U. Nr 232, poz. 1378), biorąc po uwagę zmianę terminu przedawnienia z art. 24 ust. 6g z 10-letniego na 5-letni (od 1 stycznia 2012 r.).

Mając na uwadze powyższe Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. orzekł jak w sentencji. O kosztach postępowania kasacyjnego orzeczono na podstawie art. 108 § 2 k.p.c. w związku z art. 398²¹ k.p.c.

kc